

Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο

ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΚΑΙ ΔΙΑ ΒΙΟΥ ΜΑΘΗΣΗ
επένδυση στην κοινωνία της γνώσης

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ, ΔΙΑ ΒΙΟΥ ΜΑΘΗΣΗΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΕΙΔΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΤΑΜΕΙΟ

Digital και cyber bullying και αθέμιτη χρήση ηλεκτρονικών πληροφοριών ως το “bullying του μέλλοντος”

Γνώση και πρόληψη

Φώτης Σπυρόπουλος

Δικηγόρος,

ποινικολόγος (ΜΔΕ), εγκληματολόγος (ΜΔΕ),

υπ. Δρ Ποινικού Δικαίου-Εγκληματολογίας Νομικής Αθηνών,

αριστούχος υπότροφος προγράμματος «ΗΡΑΚΛΕΙΤΟΣ ΙΙ»*

Είναι προφανές ότι η εισβολή της τεχνολογίας στην καθημερινή ζωή έχει επηρεάσει και τους τρόπους εκδήλωσης συμπεριφορών bullying¹. Συσκευές ψηφιακής (digital) επικοινωνίας όπως τα κινητά τηλέφωνα [ιδίως με υποστήριξη πολυμέσων (multimedia) και δυνατότητες λήψης φωτογραφιών και βίντεο και σύνδεσης σε δίκτυο (smart phones)] και η χρήση της πληροφορικής και, δη, του διαδικτύου και του κυβερνοχώρου (ιδίως σε περιπτώσεις επισκέψεων σε ιστοσελίδες κοινωνικής δικτύωσης – social

* Η παρούσα έρευνα έχει συγχρηματοδοτηθεί από την Ευρωπαϊκή Ένωση (Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο - ΕΚΤ) και από εθνικούς πόρους μέσω του Επιχειρησιακού Προγράμματος «Εκπαίδευση και Δια Βίου Μάθηση» του Εθνικού Στρατηγικού Πλαισίου Αναφοράς (ΕΣΠΑ) – Ερευνητικό Χρηματοδοτούμενο Έργο: Ηράκλειτος ΙΙ. Επένδυση στην κοινωνία της γνώσης μέσω του Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Ταμείου.

¹ Για το φαινόμενο του bullying πρβλ. την αναλυτική μελέτη του γράφοντος, Σχολικός τραμπουκισμός, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή, 2011.

Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο

ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΚΑΙ ΔΙΑ ΒΙΟΥ ΜΑΘΗΣΗ
επένδυση στην κοινωνία της γνώσης

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ, ΔΙΑ ΒΙΟΥ ΜΑΘΗΣΗΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΕΙΔΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΤΑΜΕΙΟ

networking websites²), έχουν αναπτύξει νέες μορφές άσκησης του bullying οι οποίες καλούνται **digital bullying**³ και **cyber bullying**⁴ αντίστοιχα.

Έννοια του bullying

Η ελληνική επιστημονική βιβλιογραφία ήρθε πολύ πρόσφατα σε επαφή με την έννοια του bullying⁵, η οποία αποδίδεται από τον Κουράκη στην ελληνική

² Πρβλ. Γιώτας Γ. Κυριάκη, Ιστοσελίδες κοινωνικής δικτύωσης και διαπροσωπικές σχέσεις, εις: Κ. Σιώμου και Γ. Φλώρου (εκδ. επιμ.), Έρευνα, πρόληψη, αντιμετώπιση των κινδύνων στη χρήση του διαδικτύου, Ελληνική Εταιρεία Μελέτης της Διαταραχής του Εθισμού στο Διαδίκτυο, Λάρισα, 2011, σελ. 63 επ.

³ Για το digital bullying και το cyber bullying βλ. τη στήλη «Ψηφιακός τραμπουκισμός (digital bullying)» στο (αξιόλογο) δημοσίευμα των Κωνσταντίνος Γαρνέλη, Μαρίας Παπαδημητρίου και Αρετής Νταραδήμου, «Φάκελος bullying» στην εφημερίδα «Ελεύθερος Τύπος» της 14^{ης} Οκτωβρίου 2007, σελ. 62-65.

⁴ Για περαιτέρω βιβλιογραφία αναφορικά με το θέμα βλ. A. Burgess-Proctor, J. W. Patchin, & S. Hinduja, Cyberbullying and online harassment: Reconceptualizing the victimization of adolescent girls. In V. Garcia and J. Clifford [Eds.]. Female crime victims: Reality reconsidered. Upper Saddle River, NJ: Prentice Hall. In Print, 2009, S. Keith, & M. E. Martin, Cyber-bullying: Creating a Culture of Respect in a Cyber World. Reclaiming Children & Youth, 13(4), 2005, pp. 224-228., S. Hinduja & J. W. Patchin, Offline Consequences of Online Victimization: School Violence and Delinquency, *Journal of School Violence*, 6(3), 2007, pp. 89-112. S. Hinduja, & J. W. Patchin, Cyberbullying: An Exploratory Analysis of Factors Related to Offending and Victimization. *Deviant Behavior*, 29(2), 2008, pp. 129-156. S. Hinduja & J. W. Patchin, Bullying beyond the Schoolyard: Preventing and Responding to Cyberbullying. Thousand Oaks, CA: Sage Publications, 2009, J. W. Patchin, & S. Hinduja, Bullies Move beyond the Schoolyard: A Preliminary Look at Cyberbullying. *Youth Violence and Juvenile Justice*, 4(2), 2006, pp. 148-169. S. Y. Tettegah, D. Betout & K. R. Taylor, Cyber-bullying and schools in an electronic era, in S. Tettegah & R. Hunter (Eds.) Technology and Education: Issues in administration, policy and applications in k12 school. pp. 17-28. London: Elsevier, 2006, J. Wolak, K. J. Mitchell & D. Finkelhor, Online victimization of youth: 5 years later. Alexandria, VA: National Center for Missing & Exploited Children, 2006. url: <http://www.unh.edu/ccrc>.

⁵ Ένας από τους πρωτεργάτες της μελέτης του φαινομένου του bullying είναι ο Καθηγητής στο Πανεπιστήμιο του Bergen της Νορβηγίας Dan Olweus. Για τις θέσεις του πρβλ. D. Olweus, A Research Definition of Bullying, url: <http://www.cobb.k12.ga.us/~preventionintervention/Bully/Definition%20of%20Bullying.pdf> καθώς και το «μνημειώδες» έργο του για το ζήτημα Dan Olweus, Bullying at School – What we Know & What we Can Do, Blackwell Press, 1993. (στα ελληνικά Dan Olweus, Εκφοβισμός και Βία στο σχολείο – Τι γνωρίζουμε και τι μπορούμε να κάνουμε, εκδ. της ΕΨΥΠΕ, 2009).

Η πρωτοπορία του Olweus αναγνωρίζεται και από τον Ken Rigby, Bullying in schools and what to do about it, ACER (Australian Council for Educational Research Ltd) Press, Victoria Australia 2007, p. 12 (url: <http://books.google.gr/books?id=KEUeLn09668C&pg=PA121&lpg=PA121&dq=Rigby+2006+bullying&source=bl&ots=NkVGkVGo2B&sig=IDRzjZDml6c>

Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο

ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΚΑΙ ΔΙΑ ΒΙΟΥ ΜΑΘΗΣΗ
επένδυση στην κοινωνία της γνώσης
ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ, ΔΙΑ ΒΙΟΥ ΜΑΘΗΣΗΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΕΙΔΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

ΕΣΠΑ
2007-2013
πρόγραμμα για την ανάπτυξη
ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΤΑΜΕΙΟ

γλώσσα με τη λέξη «τραμπουκισμός»⁶, και η οποία περιγράφει⁷ το φαινόμενο **τέλεσης πράξεων παραβατικού χαρακτήρα** (απειλητική ή αυταρχική συμπεριφορά με πρόθεση την πρόκληση βλάβης ή τρόμου⁸) χωρίς συνήθως να έχει προκληθεί ο θύτης από ένα άτομο ή ομάδα ατόμων (ακόμα και κράτος στην περίπτωση του political bullying) εναντίον άλλου ή άλλων **με επαναλαμβανόμενο ρυθμό εμφάνισης** (δεν θεωρείται πάντοτε απαραίτητος⁹). Συστατικό και κυριότερο στοιχείο αυτής της συμπεριφοράς είναι η **ανισοροπία δύναμης μεταξύ θύτη και θύματος (imbalance of**

[g9qMJJy7vLwyBOfE&hl=el&ei=Bgh_SqPbNoqknQPjkY2DAg&sa=X&oi=book_result&ct=result&resnum=4#v=onepage&q=Rigby%202006%20bullying&f=false](http://www.theartofcrime.gr/index.php?pgtp=1&aid=1247152434)

⁶ Ν. Κουράκης, Μορφές σχολικής βίας και δυνατότητες αντιμετώπισής της, ηλεκτρονικό περιοδικό Εργαστηρίου Ποινικών και Εγκληματολογικών Ερευνών www.theartofcrime.gr (τεύχος 11) (url: <http://www.theartofcrime.gr/index.php?pgtp=1&aid=1247152434>) και ΠοινΧρ ΝΘ/2009, σελ. 865-871.

⁷ Για τον ορισμό του bullying βλ. ενδεικτικώς D. Olweus, Sweden, in P. K. Smith, Y. Morita, J. Junger-Tas, D. Olweus, R. Catalano, & P. Slee (Eds.), *The Nature of School Bullying: A Cross-National Perspective* (pp. 7-48). London and New York: Routledge, 1999, K. Stassen Berger, Update on bullying at school: science forgotten? *Developmental Review*, 2006, p. 5, P.K. Smith & S. Sharp, *School bullying: insights and perspectives*, Routledge ed., London 1994, ED 387223, p. 2 και στο googlebooks (url: [http://www.google.com/books?hl=el&lr=&id=K4nh6ZggMF8C&oi=fnd&pg=PA1&dq="Smith"+"The+problem+of+school+bullying"&ots=e_HWBrEvfG&sig=lmAuTjMhv9hbu93bnETjnH6RZRM#v=onepage&q=%22Smith%22%20%22The%20problem%20of%20school%20bullying%22&f=false](http://www.google.com/books?hl=el&lr=&id=K4nh6ZggMF8C&oi=fnd&pg=PA1&dq=)) και F. Clark Power, Ronald J. Nuzzi, Darcia Narvaez, Daniel K. Lapsley & Thomas C. Hunt, *Moral Education, a Handbook*, στο google books (url: http://books.google.gr/books?id=qIMQzDGvOZIC&pg=PA52&lpg=PA52&dq=R.+S.+griffin+A.+M.+Gross&source=bl&ots=S143ra18Va&sig=AP0lzGoYgsRExJE1BhrEJAnbcko&hl=el&ei=VuzASthA-BY78_AanjpyCAQ&sa=X&oi=book_result&ct=result&resnum=6#v=onepage&q=R.%20S.%20griffin%20A.%20M.%20Gross&f=false), pp. 51, James Alan Fox, D. S. Elliott, R. G. Kerlikowske, S. A. Newman & W. Christeson, *Bullying Prevention is Crime Prevention*, url: <http://www.pluk.org/Pubs/Bullying2.pdf>, σελ. 7 (Το τελευταίο αυτό άρθρο υπέδειξε σ'εμένα η εξάιρετη συνάδελφος υπ. Δρ. Εγκληματολόγίας Μάρθα Λεμπέση την οποία ευχαριστώ και από αυτή τη θέση).

⁸ Delwyn Tattum & Graham Herbert, *Bullying: A positive response*, Cardiff Institute of Higher Education, 1990.

⁹ Υπάρχουν στην διεθνή βιβλιογραφία αρκετοί ορισμοί για το bullying οι οποίοι είναι παρεμφερείς με τον ορισμό που υιοθετείται εδώ. Σκόπιμο να αναφερθεί ότι κάποιοι εξ αυτών κρίνουν ότι το bullying **δυναμικά** μπορεί να συνίσταται σε επαναλαμβανόμενες πράξεις (έτσι Delwyn Tattum & Graham Herbert, *Bullying: A positive response*, όπ. π.).

Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο

ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΚΑΙ ΔΙΑ ΒΙΟΥ ΜΑΘΗΣΗ
επένδυση στην κοινωνία της γνώσης
ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ, ΔΙΑ ΒΙΟΥ ΜΑΘΗΣΗΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΕΙΔΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

ΕΣΠΑ
2007-2013
Πρόγραμμα για την ανάπτυξη
ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΤΑΜΕΙΟ

power)¹⁰ και συνεπώς η χρήση από κάποιον ή από μια ομάδα της δύναμης ή της υπερέχουσας κατάστασης στην οποία βρίσκεται (σε ψυχολογικό, συναισθηματικό, σωματικό, γνωστικό επίπεδο) προκειμένου να εκφοβίσει, να βλάψει ή να ταπεινώσει κάποιον άλλο ή άλλους.

Ο θύτης, επομένως, υπερέχει του θύματος σε σωματική ή / και ψυχική δύναμη^{11 12}, ανάλογα και με τη μορφή και φύση της προσβολής: η, δε,

¹⁰ ... ευδιάκριτη στις σωματικές εκδηλώσεις bullying, δυσδιάκριτη όμως στις κοινωνικές εκδηλώσεις του φαινομένου (Έτσι *Ken Rigby*, *Bullying in schools and what to do about it*, ACER (Australian Council for Educational Research Ltd) Press, Victoria Australia 2007, p. 15, όπ. π.).

¹¹ Βλ. *C. F. Garandeanu & A. H. N. Cillessen*, From indirect aggression to invisible aggression : A conceptual view on bullying and peer group manipulation, *Aggression and Violent Behaviour*, 2005 και *M. B. Greene*, *Bullying and harassment in schools*, in R. S. Moser, & C. E., Franz (Eds.), *Shocking Violence: Youth Perpetrators and Victims- a Multidisciplinary Perspective*, 2000 (pp. 72-101). Βλ. επίσης, *N. Κουράκης*, *Μορφές σχολικής βίας και δυνατότητες αντιμετώπισής της*, όπ. π.

¹² Έχουν καταγραφεί ενδεικτικά διαφορετικοί τρόποι με τους οποίους η δύναμη μπορεί να χρησιμοποιηθεί για την επιβολή σε ένα περιβάλλον:

1. Η δύναμη να κυριαρχεί στους άλλους σωματικά - μπορεί να σχετίζεται με το παράστημα, τη σωματική ικανότητα και τις ικανότητες πάλης.
2. Οξύτητα της γλώσσας - Σχετίζεται με τις λεκτικές ικανότητες και ιδιαίτερα με την ταχύτητα του πνεύματος. Αυτές οι ικανότητες χρησιμοποιούνται περισσότερο για την άσκηση bullying καθώς οι ανήλικοι μεγαλώνουν.
3. Ικανότητα να καλεί άλλους για υποστήριξη - Σχετίζεται με την δημοτικότητα, την ικανότητα ανάπτυξης κοινωνικών επαφών και δεξιοτήτων, κ.λπ.
4. Θέση στην ομάδα - Σχετίζεται με προσωπικές επιτυχίες π.χ. σε αθλήματα, καθώς και με το να είναι κάποιος ελκυστικός, να είναι μέλος μιας κυρίαρχης ομάδας της πλειοψηφίας σε αντίθεση, για παράδειγμα, με το να έχει κάποια αναπηρία ή να ανήκει σε μια ομάδα μειοψηφίας (π.χ. μετανάστης), ή να ανήκει σε ομάδα LGBT (λεσβία, gay, bisexual ή transexual).
5. Θεσμοθετημένη ή αποδοθείσα εξουσία - Σχετίζεται με θέση διοίκησης στην ομάδα, π.χ. παλαιότερος μαθητής, πρόεδρος τμήματος ή υπεύθυνος υπηρεσίας
6. Δύναμη του ειδικού - Όταν ο ειδικός χρησιμοποιεί την υπεροχή της γνώσης του για να κυριαρχήσει ή να παραπλανήσει
7. Νόμιμη - θεσμοθετημένη δύναμη - Όταν ένα άτομο σε εξουσία, όπως νέος λειτουργός ή δάσκαλος, μπορεί να επιβληθεί αδικώς σε κάποιον λόγω της θέσης του
8. Δύναμη της πληροφορίας - Όταν κάποιος στερείται πρόσβασης σε ό,τι κάποιος έχει το δικαίωμα να γνωρίζει, π.χ. πληροφορία για μια διαδικασία υποβολής παραπόνου

[Από τις απαντήσεις της Πρεσβείας της Ιρλανδίας στο αίτημα υπόδειξης καλών πρακτικών για την αντιμετώπιση της σχολικής βίας της ad hoc «Ειδικής Επιτροπής Μελέτης των Ομάδων Ενδοσχολικής Βίας» (ΕΕΜΟΕΒ). Η επιτροπή αυτή ιδρύθηκε και λειτούργησε στο πλαίσιο της Εθνικής Επιτροπής για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου από τον Ιούνιο του 2006 έως τον Μάιο του 2010, υπό την προεδρία της Καθηγήτριας κ. *Αλίκης Γιωτοπούλου – Μαραγκοπούλου*. Στην εν λόγω επιτροπή κλήθηκαν και

Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο

ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΚΑΙ ΔΙΑ ΒΙΟΥ ΜΑΘΗΣΗ
επένδυση στην κοινωνία της γνώσης
ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ, ΔΙΑ ΒΙΟΥ ΜΑΘΗΣΗΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΕΙΔΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΤΑΜΕΙΟ

διαφορά δύναμης είναι τέτοια ώστε το θύμα να αδυνατεί να αμυνθεί και να αντιδράσει. Επομένως, εναλλακτικά το bullying ορίζεται ως μια «**συστηματική κατάχρηση δύναμης**»¹³ ή «κατάχρηση εξουσίας» και όχι ως απλή παρενόχληση¹⁴ (εφόσον στην δεύτερη φαίνεται να ελλείπει το κριτήριο της μεγαλύτερης ισχύος του παρενοχλούντος) και της θέλησης επιβολής του θύτη. Δηλαδή, ο τραμπουκισμός (bullying) συνίσταται σε σκόπιμες αρνητικές ενέργειες με στόχο την πρόκληση σωματικών ή / και ψυχολογικών βλαβών σε έναν ή περισσότερους ανήλικους, οι οποίοι είναι αδύναμοι και δεν μπορούν να υπερασπιστούν τον εαυτό τους, με **σκοπό και την επιβολή και την εγκαθίδρυση /επίδειξη /διατήρηση της ισχύος του θύτη στα υπόλοιπα μέλη του κοινωνικού περιβάλλοντος.**

Ο Olweus συνοψίζει τον ορισμό του bullying σε τρεις βασικές παραμέτρους:

συμμετείχαν όλοι οι επιστημονικοί και κοινωνικοί φορείς τους οποίους αφορά άμεσα το θέμα καθώς και ειδικοί επιστήμονες: ενδεικτικά συμμετείχαν ο επ. Αντιπρόεδρος του ΑΠ Πέτρος Κακκαλής, ο συνήγορος του παιδιού κ. Γ. Μόσχος, νομικοί, εγκληματολόγοι, εκπρόσωποι των συλλόγων γονέων, εκπρόσωποι της ΟΛΜΕ, εκπαιδευτικοί κ.α. – μέλος της επιτροπής και ο γράφων. Τα πορίσματα των εργασιών της Επιτροπής δημοσιεύθηκαν στον συλλογικό τόμο «Ομαδική βία και επιθετικότητα στα σχολεία», εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα 2010 σε διεύθυνση έκδοσης της Προέδρου της Επιτροπής Καθηγήτριας Αλίκης Γιωτοπούλου-Μαραγκοπούλου].

¹³ Έτσι *K. Stassen Berger*, Update on bullying at school: science forgotten? *Developmental Review*, 2006, p. 5, *P.K. Smith & S. Sharp*, School bullying: insights and perspectives, Routledge ed., London 1994, ED 387223, p. 2 και στο googlebooks ([http://www.google.com/books?hl=el&lr=&id=K4nh6ZggMF8C&oi=fnd&pg=PA1&dq="Smith"+"The+problem+of+school+bullying"+&ots=e_HWBrEvfG&sig=lmAuTjMhv9hbu93bnETjnH6RZRM#v=onepage&q=%22Smith%22%20%22The%20problem%20of%20school%20bullying%22&f=false](http://www.google.com/books?hl=el&lr=&id=K4nh6ZggMF8C&oi=fnd&pg=PA1&dq=)) και *F. Clark Power, Ronald J. Nuzzi, Darcia Narvaez, Daniel K. Lapsley & Thomas C. Hunt*, Moral Education, a Handbook, στο google books (http://books.google.gr/books?id=qIMQzDGvOZIC&pg=PA52&lpg=PA52&dq=R.+S.+griffin+A.+M.+Gross&source=bl&ots=S143ra18Va&sig=AP0lzGoYgsRExJE1BHrEJAnbcko&hl=el&ei=VuzAStHABY78_AanjpyCAO&sa=X&oi=book_result&ct=result&resnum=6#v=onepage&q=R.%20S.%20griffin%20A.%20M.%20Gross&f=false), pp. 51.

¹⁴ Ο Rigby υποστηρίζει ότι ο όρος **bullying** χρησιμοποιείται περισσότερο στο Ηνωμένο Βασίλειο ενώ ο όρος **harassment** στις Η.Π.Α. Επίσης, προβαίνει σε μια εκτενή ανάπτυξη των διαφορών που εντοπίζει μεταξύ των όρων harassment και bullying (*Ken Rigby*, *Bullying in schools and what to do about it*, ACER (Australian Council for Educational Research Ltd) Press, Victoria Australia 2007, p. 21, όπ. π.)

Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο

ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΚΑΙ ΔΙΑ ΒΙΟΥ ΜΑΘΗΣΗ
επένδυση στην κοινωνία της γνώσης
ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ, ΔΙΑ ΒΙΟΥ ΜΑΘΗΣΗΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΕΙΔΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΤΑΜΕΙΟ

- α) (χωρίς πρόκληση) επιθετική/ παραβατική συμπεριφορά ατόμου ή ομάδας ατόμων
- β) επαναλαμβανόμενος ρυθμός εμφάνισης (ωστόσο υπό περιστάσεις ακόμα και μεμονωμένη συμπεριφορά μπορεί να αποτελεί bullying)
- γ) διαπροσωπική σχέση η οποία χαρακτηρίζεται από ανισορροπία δύναμης¹⁵

Τέλος, οι εν λόγω συμπεριφορές διενεργούνται ως αυτοσκοπός και όχι ως μέσο επίτευξης κάποιου άλλου στόχου από τον θύτη ή ως εκδίκηση για κάποιο λόγο. Ως μόνος λόγος για την άσκηση τραμπουκισμού προβάλλει η ικανοποίηση του θύτη όταν βλέπει το θύμα του να υποφέρει και να τρομοκρατείται¹⁶.

Digital και cyber bullying

Το digital και cyber bullying (ηλεκτρονική – ψηφιακή ή διαδικτυακή αντίστοιχα - κατάχρηση δύναμης) αποτελεί ειδική μορφή του bullying και ορίζεται ως επιθετική συμπεριφορά, η οποία λαμβάνει χώρα εναντίον άλλου από πρόθεση με τη χρήση ηλεκτρονικών μέσων ή μορφών επικοινωνίας, επαναληπτικά και πάνω από μια φορά κατά ενός θύματος που δε μπορεί εύκολα να υπερασπιστεί τον εαυτό του¹⁷.

¹⁵ D. Olweus, Sweden, in P. K. Smith, Y. Morita, J. Junger-Tas, D. Olweus, R. Catalano, & P. Slee (Eds.), *The Nature of School Bullying: A Cross-National Perspective* (pp. 7-48). London and New York: Routledge, 1999.

¹⁶ C. F. Garandeanu & A. H. N. Cillessen, όπ. π. και M. B. Greene, όπ. π.

¹⁷ Το γεγονός ότι το cyber bullying χρήζει ξεχωριστής και ιδιαίτερης αντιμετώπισης αποτελεί κεντρικό θέμα σύγχρονων επιστημονικών συζητήσεων και δράσεων. Βλ. ενδεικτικά Διονυσίας Μουζάκη, Διεθνής επιστημονική ημερίδα με θέμα: "Η αντιμετώπιση του cyberbullying από νομική σκοπιά", ηλεκτρονικό περιοδικό του Εργαστηρίου Ποινικών και Εγκληματολογικών Ερευνών

Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο

ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΚΑΙ ΔΙΑ ΒΙΟΥ ΜΑΘΗΣΗ
επένδυση στην κοινωνία της γνώσης

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ, ΔΙΑ ΒΙΟΥ ΜΑΘΗΣΗΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΕΙΔΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΤΑΜΕΙΟ

Στην προκειμένη περίπτωση μπορεί, με μια πρώτη ματιά, να υποστηριχθεί ότι ουσιαστικά πρόκειται για εκδήλωση συμπεριφορών της μορφής του ήδη αναλυθέντος τραμπουκισμού με τη βοήθεια της τεχνολογίας. Ο τίτλος σχετικού πονήματος του Q. Li "New bottle but old wine"¹⁸ («καινούριο μπουκάλι αλλά παλιό κρασί») αναφορικά με το cyber bullying υποδηλώνει με τον καλύτερο τρόπο ότι οι συμπεριφορές τις οποίες καλούμαστε να μελετήσουμε και να αντιμετωπίσουμε είναι παρόμοιες με τις «παραδοσιακές».

Ωστόσο, είναι γεγονός ότι οι εκδηλώσεις του φαινομένου υπό αυτές τις συνθήκες και ο τρόπος δράσης των θυτών (*modus operandi*) έχουν τροποποιηθεί σε σχέση με τις («παραδοσιακές») μορφές που παρουσιάστηκαν παραπάνω¹⁹: χαρακτηριστικά, οι «ηλεκτρονικοί bullies» συνήθως και ενδεικτικώς (δύνανται να) δρουν ανώνυμα χρησιμοποιώντας ενδεχομένως κάποιο ψευδώνυμο (nickname) σε σελίδες συνομιλίας (chat rooms) και η προσβολή ή επιθετική τους πράξη (να) συνίσταται σε πρακτικές

www.theartofcrime.gr, τεύχος 15 (url: <http://www.theartofcrime.gr/?pgtp=1&aid=1277745364>) όπου παρουσιάζεται διεθνής επιστημονική ημερίδα με θέμα την **αντιμετώπιση του Cyberbullying από νομική σκοπιά**. Η εν λόγω ημερίδα απετέλεσε δραστηριότητα ενταγμένη στη δράση για το cyberbullying, η οποία λαμβάνει χώρα σύμφωνα με το πρόγραμμα Ευρωπαϊκής Συνεργασίας "COST ISCH domain". Η ως άνω δράση αναφορικά με θέματα cybebullying έχει ξεκινήσει ήδη από τον Οκτώβριο του 2008 και προεδρεύων της κίνησης αυτής είναι ο Peter Smith, Καθηγητής Ψυχολογίας στο Πανεπιστήμιο Goldsmiths του Λονδίνου.

Ο ως άνω ορισμός είναι αυτός ο οποίος χρησιμοποιείται στις εργασίες του εν λόγω προγράμματος.

¹⁸ Q. Li, New bottle but old wine: A research of cyberbullying in schools, 2005, url: http://www.ucalgary.ca/~qinli/publication/cyber_chb2005.pdf

¹⁹ π.χ. αποστολή sms ή e-mail με υβριστικό / απειλητικό περιεχόμενο, φωτογράφιση-κινηματογράφιση του ανηλίκου για την απειλή και τον εξευτελισμό του και δημοσιοποίηση του υλικού αυτού, αρνητικά σχόλια σε ιστοσελίδες κοινωνικής δικτύωσης και forums ειδικού ενδιαφέροντος κ.λπ. [πρβλ. Β. Πρεκατέ και Ορ. Γιωτάκου, Πρόληψη και αντιμετώπιση του σχολικού εκφοβισμού (bullying) στη Μεγάλη Βρετανία και στις ΗΠΑ, www.obrela.gr]

Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο

ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΚΑΙ ΔΙΑ ΒΙΟΥ ΜΑΘΗΣΗ
επένδυση στην κοινωνία της γνώσης
ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ, ΔΙΑ ΒΙΟΥ ΜΑΘΗΣΗΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΕΙΔΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΤΑΜΕΙΟ

hacking²⁰ (μη εξουσιοδοτημένη πρόσβαση σε υπολογιστή) και cracking (ηλεκτρονικός βανδαλισμός)²¹ – οι οποίες διαφοροποιούνται άμεσα από τις παραδοσιακές πρακτικές-, όπως αποστολή ιών που μπορεί να βλάψουν πρόγραμμα ή αρχεία υπολογιστή, αθέμιτη και χωρίς δικαίωμα πρόσβαση σε ηλεκτρονικά δεδομένα άλλου, αποστολή μεγάλου αριθμού μηνυμάτων προκειμένου να υπερφορτωθεί ο υπολογιστής ή το κινητό τηλέφωνο άλλου (sms ή mail bombing), καθώς και κατασκευή ψεύτικου προφίλ με το όνομα άλλου και διενέργεια πράξεων που τον προσβάλλουν, αποκλεισμός κάποιου από μια online ομάδα (σε περιπτώσεις συζήτησης ή παιχνιδιών στο διαδίκτυο – online gaming environment²²- κ.λπ.), λήψη και διάδοση προσβλητικών για το θύμα φωτογραφιών και βίντεο κ.λπ.

Η αθέμιτη χρήση πληροφοριών ως «συστηματική κατάχρηση δύναμης»

Οι αθέμιτες πρακτικές μέσω της χρήσης του διαδικτύου ήδη έχουν κερδίσει και θα κερδίσουν στο μέλλον χώρο, παράλληλα με την επέκταση της χρήση του διαδικτύου²³. Η κοινωνικοποίηση στο διαδίκτυο είναι επόμενο να μεταφέρει

²⁰ Η συμπεριφορά του hacking αρχικώς σήμαινε τις «καινοτομές ιδέες αναδιάταξης δεδομένων για την εκτόνωση θεωρητικά και πρακτικά της σύγχυσης που προκαλούσε η αύξηση της γνώσης με τις καθιερωμένες μεθόδους». Η έννοια, βεβαίως, μαζί με τις αντίστοιχες συμπεριφορές εξελίχθηκε σε τέτοιο βαθμό που έχει πλέον αποκτήσει έντονο νομικό ενδιαφέρον και τιμωρείται σε πολλές χώρες (Βλ. πιο αναλυτικά Γ. Λάζου, Πληροφορική και έγκλημα, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 2001, σελ. 95).

Αναφορικά με το hacking βλ. αναλυτικά Richard Mansfield, Οι χάκερ επιτίθενται, εκδ. Μ. Γκιούρδα, 2001.

²¹ Βλ. ενδεικτικά Γ. Λάζου, Πληροφορική και έγκλημα, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 2001, σελ. 109 επ.

²² Πρβλ. Ιωάννης Κατερέλος, Χαρ. Τσέκερης, Μιχ. Λάβδας & Κατερίνα Δημητρίου, Μια ψυχοκοινωνιολογική προσέγγιση της χρήσης του Διαδικτύου και των μαζικών online παιχνιδιών ρόλων (MMORPGs), εις: Κ. Σιώμου και Γ. Φλώρου (εκδ. επιμ.), Έρευνα, πρόληψη, αντιμετώπιση των κινδύνων στη χρήση του διαδικτύου, Ελληνική Εταιρεία Μελέτης της Διαταραχής του Εθισμού στο Διαδίκτυο, Λάρισα, 2011, σελ. 69 επ.

²³ Αναφορικά με παραβατικές συμπεριφορές στο διαδίκτυο πρβλ. ιδίως και ενδεικτικώς Ν. Κουράκη, Εγκληματολογικοί ορίζοντες, τ. Β': Πραγματολογική προσέγγιση και επιμέρους ζητήματα, 2^η εκδ.,

Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο

ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΚΑΙ ΔΙΑ ΒΙΟΥ ΜΑΘΗΣΗ
επένδυση στην κοινωνία της γνώσης
ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ, ΔΙΑ ΒΙΟΥ ΜΑΘΗΣΗΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΕΙΔΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΤΑΜΕΙΟ

εκεί και τις κοινωνικές παθογένειες, οι οποίες πλέον θα ασκούνται με τρόπους άμεσα συνυφασμένους με τις τεχνολογικές δυνατότητες και την κατάχρηση αυτών²⁴.

Επομένως, είναι προφανές ότι η «συστηματική κατάχρηση δύναμης» όπως αναφέρθηκε ανωτέρω, έχει πλέον άμεση σχέση με την χρήση-κάταχρηση της τεχνολογίας. Οι περισσότερες από τις παραπάνω πράξεις, ειδικές εκφάνσεις του διαδικτυακού τραμπουκισμού, απαιτούν από τον θύτη αφενός πρόσβαση σε προηγμένες μορφές της τεχνολογίας και αφετέρου ειδική γνώση της χρήσης της τεχνολογίας. Πρέπει, δε, να ληφθεί υπόψιν ότι αυτή η πρόσβαση στην τεχνολογία –τουλάχιστον για κάποιες από τις ως άνω πράξεις- καθώς και η ειδική γνώση για τον χειρισμό της- αποτελούν στο σύγχρονο συνεχώς εξελισσόμενο τεχνολογικό περιβάλλον, παράγοντες ισχύος. Και σε «μάκρο» επίπεδο, μπορούμε κάλλιστα να ισχυριστούμε πως όποιος ελέγχει την τεχνολογική παραγωγή και την παραγωγή λογισμικών καθώς και κάθε τεχνολογικής μεθόδου έχει σίγουρα προβάδισμα έναντι του θύματος – π.χ. στις περιπτώσεις *political bullying*²⁵ και κυβερνοτρομοκρατίας²⁶ και «πολέμου

εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα- Κομοτηνή, 2005, σελ. 182 επ. (ενότητα με τίτλο «Το ηλεκτρονικό έγκλημα και το έγκλημα στο Διαδίκτυο» στο κεφάλαιο «Το οικονομικό έγκλημα στην Ελλάδα»), Γ. Λάζου, Πληροφορική και έγκλημα, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 2001, Steven Furnell, Κυβερνοέγκλημα, εκδ. Παπαζήση, Αθήνα, 2006, Χ. Τσουραμάνη, Ψηφιακή εγκληματικότητα – Η (αν)ασφαλής όψη του διαδικτύου, εκδ. Β. Κατσαρού, Αθήνα, 2005 και Αν. Ζάννη, Το διαδικτυακό έγκλημα, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή, 2005.

²⁴ Βλ. χαρακτηριστικά του γράφοντος, Οι εκδηλώσεις παρεκκλίνουσας συμπεριφοράς στο διαδίκτυο – Σκέψεις για τις ανάγκες εκσυγχρονισμού της ελληνικής ποινικής νομοθεσίας, εις: Κ. Σιάμου και Γ. Φλώρου (εκδ. επιμ.), Έρευνα, πρόληψη, αντιμετώπιση των κινδύνων στη χρήση του διαδικτύου, Ελληνική Εταιρεία Μελέτης της Διαταραχής του Εθισμού στο Διαδίκτυο, Λάρισα, 2011, σελ. 137 επ.

²⁵ Βλ. Ενδεικτικώς D.L. McCracken, Stephen Harper - The Classic Political Bully, url: <http://www.halifaxlive.com/content/view/976/32/>

²⁶ Βλ. Αν. Ζαννή, Το διαδικτυακό έγκλημα, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή 2005, σελ. 80 επ. αναφορικά με τους λόγους για τους οποίους χρησιμοποιούν οι «τρομοκράτες πληροφοριών» το διαδίκτυο.

Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο

ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΚΑΙ ΔΙΑ ΒΙΟΥ ΜΑΘΗΣΗ
επένδυση στην κοινωνία της γνώσης
ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ, ΔΙΑ ΒΙΟΥ ΜΑΘΗΣΗΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΕΙΔΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΤΑΜΕΙΟ

της πληροφορίας» μεταξύ κρατών²⁷. Είναι, βέβαια, γεγονός ότι ανά τους αιώνες όποιος είχε τον έλεγχο της τεχνολογίας, κατείχε μια υπεροχή σε επίπεδο ισχύος – χαρακτηριστικό παράδειγμα ο τεχνολογικός ανταγωνισμός κατά τη διάρκεια του ψυχρού πολέμου. Εντούτοις, σήμερα ο ανταγωνισμός έχει γίνει μάλλον πιο «γήινος»!– από το διάστημα έχει περάσει στη διαχείριση δεδομένων και πληροφοριών²⁸.

Στο *modus operandi*, όπως αναλύθηκε παραπάνω, βλέπουμε ότι οι πράξεις bullying του διαδικτύου έχουν να κάνουν με την αθέμιτη χρήση ή τον επηρεασμό αυτών των πληροφοριών (η καταστροφή τους, η αλλοίωσή τους, το μπλοκάρισμα της χρήσης τους, η διάδοσή τους, η πρόσβαση σε αυτές χωρίς δικαίωμα). Άρα, μπορεί να υποστηριχθεί ότι το **“bullying του μέλλοντος” στην κοινωνία της πληροφορίας είναι ουσιαστικά το bullying της αθέμιτης χρήσης της πληροφορίας.**

Συνεπώς, είναι γεγονός ότι αυτή η δυνατότητα πρόσβασης και γνώσης της τεχνολογίας και συνάμα της διαχείρισης των πληροφοριών μετατρέπεται ουσιαστικά σε ισχύ, αφού για να προβεί κάποιος σε πράξεις, όπως για παράδειγμα η κατασκευή και αποστολή ιών, απαιτεί ειδική γνώση

²⁷ Βλ. ενδεικτικά το κεφάλαιο «Ηλεκτρονική Τρομοκρατία και Εγκλήματα Υψηλής Τεχνολογίας» εις *Μ. Μπόση, Ζητήματα Ασφάλειας στη Νέα Τάξη Πραγμάτων*, εκδ. Παπαζήση, Αθήνα, 1999, σελ. 229 επ. όπου και αναφέρεται: *«Η μεταψυχροπολεμική εποχή βασίζεται και στηρίζεται στην Πληροφορική και στη δυνατότητα αξιοποίησης των νέων μορφών τεχνολογίας προς όφελός της. Ενδιαφέρον παρουσιάζουν τα σενάρια πολέμου, ενός ιδιότυπου ανορθόδοξου πολέμου, που ... αφορά τη χρήση της Πληροφορικής. ... οι Mollander, Riddile and Wilson, σε μελέτη τους για το θέμα, αναφέρονται στη “στρατηγική χρήση του πολέμου της πληροφορικής”»*.

²⁸ Δεδομένη πληροφορία είναι αυτή που έχει ήδη παρασχεθεί (γι' αυτό και η χρήση της μετοχής παρακειμένου) και μάλιστα έχει καταγραφεί με την μορφή καταχώρησής της σε ένα αρχείο. Σήμερα, ο υπολογιστής και γενικότερα οι συσκευές με δυνατότητα σύνδεσης σε δίκτυο είναι αυτές μέσω των οποίων πραγματοποιείται αυτή η (κάποιες φορές) αθέμιτη χρήση των πληροφοριών.

Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο

ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΚΑΙ ΔΙΑ ΒΙΟΥ ΜΑΘΗΣΗ
επένδυση στην κοινωνία της γνώσης
ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ, ΔΙΑ ΒΙΟΥ ΜΑΘΗΣΗΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΕΙΔΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΤΑΜΕΙΟ

της χρήσης της σχετικής τεχνολογίας. **Επομένως, η ανισορροπία δύναμης, συστατικό στοιχείο των συμπεριφορών τραμπουκισμού (bullying), είναι ουσιαστικά ανισορροπία ισχύος, η οποία είναι άμεσα συνυφασμένη με την πρόσβαση και τη γνώση της τεχνολογίας.** Παραδείγματος χάριν, υπάρχει το δίχως άλλο ανισορροπία δύναμης και ισχύος μεταξύ κάποιου ο οποίος έχει τη γνώση και τη δυνατότητα να αλλοιώνει το περιεχόμενο ιστοσελίδων και κάποιου που δεν έχει αντίστοιχη γνώση να πράξει τα ίδια ή να αμυνθεί.

Επεκτείνοντας τη σκέψη μας, μπορούμε, σύμφωνα με τα παραπάνω, να συνδυάσουμε την εν λόγω διαπίστωση με τη **θεωρία της «διαφορικής παράνομης ευκαιρίας» / «διαφοροποιούσας ευκαιρίας» των Cloward και Ohlin** σύμφωνα με την οποία **«ενώ όλα τα μέλη της κατώτερης κοινωνικής τάξης έχουν την ίδια έλλειψη ευκαιρίας για ανάμιξη σε νόμιμες και συμβατικές δραστηριότητες, δεν έχουν την ίδια ευκαιρία συμμετοχής σε παράνομες και παρεκκλίνουσες δραστηριότητες»**²⁹ καθώς ο έχων μεγαλύτερη πρόσβαση στην τεχνολογία και ειδικότερες γνώσεις έχει αδιαμφισβήτητα περισσότερες ευκαιρίες για αθέμιτη χρήση της πληροφορίας στο διαδίκτυο και γενικότερα της τεχνολογίας. Επίσης, σχετικό είναι σύμφωνα με τα παραπάνω και το **κοινωνικό status των εγκληματιών**, κατά τη **θεωρία των εγκλημάτων του λευκού περιλαιμίου (white-collar crime)**³⁰, το

²⁹ Βλ. Alex Thio, Παρεκκλίνουσα συμπεριφορά (επιμ. Χρήστος Τσουραμάνης), ίων, εκδ. έλλην, 2008, σελ. 52, Ν. Κουράκη, Δίκαιο παραβατικών ανηλίκων, εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα – Κομοτηνή, 2004, σελ. 103 επ. καθώς και Κ.Δ. Σπινέλλη, Εγκληματολογία – Σύγχρονες και παλαιότερες κατευθύνσεις, 2^η εκδ., εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή 2005, σελ. 256 επ.

³⁰ Ενδιαφέρουσα στο σημείο αυτό η ανάπτυξη του Λάζου στο κεφάλαιο «Πληροφορικό έγκλημα και εγκλήματα λευκού περιλαιμίου» (Γ. Λάζος, Πληροφορική και έγκλημα, οπ. π., σελ. 55 επ.), όπου αναλύεται η ανάπτυξη του **Sutherland** για τα **εγκλήματα λευκού περιλαιμίου** (“white-collar crime”) στην οποία τονίζεται ως ανωτέρω και το κοινωνικό status των εγκληματιών, υπόθεση η οποία είναι το δίχως άλλο αξιοποιήσιμη επιστημονικά και πέραν του στενού πλαισίου επιχείρησης στο οποίο αναφέρεται κατά κύριο λόγο η ως άνω ανάλυση.

Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο

ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΚΑΙ ΔΙΑ ΒΙΟΥ ΜΑΘΗΣΗ
επένδυση στην κοινωνία της γνώσης

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ, ΔΙΑ ΒΙΟΥ ΜΑΘΗΣΗΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΕΙΔΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΤΑΜΕΙΟ

οποίο δύναται να προσφέρει αυτή την ιδιαίτερη πρόσβαση ή γνώση που μετατρέπεται σε ανισοροπία δύναμης, ως ανωτέρω.

Εξάλλου, τούτο ενδυναμώνεται και εκ του ότι, με δεδομένη την «πλαστικότητα» του εγκεφάλου, σύμφωνα με τη νευροβιολόγο Susan Greenfield, «η συνεχής επαφή με το ίντερνετ μπορεί να επιφέρει κάποιες θετικές αλλαγές, όπως ένα υψηλότερο IQ και τη δυνατότητα επεξεργασίας πολύπλοκων πληροφοριών σε γρήγορο χρόνο, αλλά οδηγεί το άτομο στο να συμπεριφέρεται σαν ένα κομπιούτερ και να αναπτύσσει μια ποικιλία αντιδράσεων απέναντι στην ποικιλία ερεθισμάτων που δέχεται. Έτσι, όμως, το άτομο κάνει αυτό που κάνει και ο υπολογιστής: δεν κατανοεί τί συμβαίνει»³¹. Άρα διαπιστώνεται ότι από τη μια η επαφή με το διαδίκτυο (η δυνατότητα, δηλαδή, πρόσβασης και η γνώση της τεχνολογίας) «δημιουργεί» μάλλον πιο έξυπνους εγκεφάλους³² (των θυτών δηλαδή) οι οποίοι υπερέχουν σχετικά και έτσι δημιουργείται ανισοροπία σε σχέση με τα υποψήφια θύματα (ιδού η ανισοροπία δύναμης), οι οποίοι όμως από την άλλη στερούνται ενσυναίσθησης (empathy)^{33 34} σχετικά και με την ανάπτυξη της κοινωνικής

Επίσης, βλ. *Αγγ. Κίτσιου & Χρ. Κουρούτζα*, Μελετώντας το ηλεκτρονικό έγκλημα στο πλαίσιο της κοινωνίας της πληροφορίας. Πιλοτική έρευνα αναπαραστάσεων σε φορείς του νομού Λέσβου, εις: Τιμητικός τόμος για τον Καθηγητή Ιάκωβο Φαρσεδάκη «Η σύγχρονη εγκληματικότητα, η αντιμετώπισή της και η Επιστήμη της Εγκληματολογίας», εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 2011, τ. Ι, σελ. 322.

³¹ Βλ. τη συνέντευξη της Susan Greenfield στο περιοδικό «Ε (έψιλον)» της εφημερίδας «Κυριακάτικη Ελευθεροτυπία», τ. 1037, 27.02.2011 στο δημοσιογράφο Σπύρο Χατζηγιάννη.

³² Βλ. χαρακτηριστικά *Γενοβέφρας Χρίστου*, Οι θετικές επιδράσεις των MMORPGs, εις: *Κ. Σιώμου και Γ. Φλώρου* (εκδ. επιμ.), Έρευνα, πρόληψη, αντιμετώπιση των κινδύνων στη χρήση του διαδικτύου, Ελληνική Εταιρεία Μελέτης της Διαταραχής του Εθισμού στο Διαδίκτυο, Λάρισα, 2011, σελ. 82 επ., όπου και ως θετικές επιδράσεις στους χρήστες – «παίκτες» αναφέρονται και αναλύονται η ανάπτυξη των αισθήσεων και των οπτικοκινητικών λειτουργιών, η ανάπτυξη ψυχοκοινωνικών δεξιοτήτων (σε επίπεδο βέβαια κοινωνικοποίησης μέσα από τα παιχνίδια και όχι ανάπτυξης απομονωτικής διάθεσης) καθώς και η χρήση των παιχνιδιών αυτών ως υποστηρικτικό και ψυχοθεραπευτικό μέσο.

³³ Η ελλείπουσα «ενσυναίσθηση» αποτελεί άλλο ένα χαρακτηριστικό συμπεριφορών των θυτών bullying (βλ. *του γράφοντος*, Σχολικός τραμπουκισμός, όπ.π. σελ. 87).

Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο

ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΚΑΙ ΔΙΑ ΒΙΟΥ ΜΑΘΗΣΗ
επένδυση στην κοινωνία της γνώσης

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ, ΔΙΑ ΒΙΟΥ ΜΑΘΗΣΗΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΕΙΔΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΤΑΜΕΙΟ

συνοχής ακόμη και σε διαδραστικό επίπεδο. Τούτο είναι εξάλλου λογικό και από την ίδια τη φύση της ηλεκτρονικής επικοινωνίας, η οποία δεν προσφέρει τη δυνατότητα ανάλυσης της ματιάς, του τόνου της φωνής ή ακόμη και της γλώσσας του σώματός του συνομιλητή³⁵. Αυτή η «έλλειψη κοινωνικοποίησης» επιτείνει το δίχως άλλο το πρόβλημα της κατάχρησης της τεχνολογίας³⁶.

Μια επιπλέον σύνδεση της υπερβολικής χρήσης της τεχνολογίας για την κατάχρηση δύναμης στο cyber bullying μπορεί να βασιστεί στο γεγονός ότι υποστηρίζεται πως σε παιδιά και εφήβους που καταφεύγουν σε υπερβολική χρήση του διαδικτύου εντοπίζονται, μεταξύ άλλων βιοψυχολογικών επιπτώσεων, μεταβολές στα επίπεδα ορμονών³⁷. Σύμφωνα, δε, με πορίσματα των βρετανών επιστημόνων *Graeme Fairchild* και *Ian Goodyer* προέκυψε ότι στους δράστες πράξεων bullying παρατηρείται χαμηλό επίπεδο της

³⁴ Βλ. χαρακτηριστικά *Ηλία Κορομηλιά*, *Sensibilis modus operandi (?) – Οπτικός πολιτισμός και σύγχρονη εγκληματικότητα*, εις: Τιμητικός τόμος για τον Καθηγητή Ιάκωβο Φαρσεδάκη «Η σύγχρονη εγκληματικότητα, η αντιμετώπισή της και η Επιστήμη της Εγκληματολογίας», εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 2011, τ. Ι, σελ. 362, υποσ. 9 όπου και αναλύεται η έκφραση των συναισθηματικών καταστάσεων σε σχέση με την νευροφυσιολογία του εγκεφάλου.

³⁵ Βλ. ενδεικτικά την ενότητα «Η επίπτωση της προβληματικής χρήσης του Διαδικτύου στις σταθερές σχέσεις» στο πόνημα του *Γ. Φλώρου*, *Η σκοτεινή πλευρά του διαδικτύου – ο ρόλος της πρόληψης*, εις: *Κ. Σιώμου και Γ. Φλώρου* (εκδ. επιμ.), Έρευνα, πρόληψη, αντιμετώπιση των κινδύνων στη χρήση του διαδικτύου, Ελληνική Εταιρεία Μελέτης της Διαταραχής του Εθισμού στο Διαδίκτυο, Λάρισα, 2011, σελ. 104.

³⁶ Εξάλλου, όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο *Λάζος* για το hacking «... *το hacking φαίνεται να περιλαμβάνει μίαν ισχυρή κοινωνικοσυναισθηματική συνιστώσα, χωρίς την οποία οι υπόλοιπες συνιστώσες του θα παρέμεναν ανενεργές ή θα οδηγούνταν προς άλλες εμφάσεις και εστιάσεις. Πρόκειται για μία μόνιμη δυσφορία του ατόμου απέναντι στον τρόπο που ο γνωστός του κοινωνικός κόσμος είναι οργανωμένος και λειτουργεί.*» (*Γρ. Λάζος*, Πληροφορική και Έγκλημα, όπ. π., σελ. 98).

³⁷ Πρβλ. *Γιάννης Α. Δελημάρης & Στ. Πιπεράκης*, Βιολογική θεώρηση της υπερβολικής χρήσης του Διαδικτύου σε παιδιά και εφήβους, εις: *Κ. Σιώμου και Γ. Φλώρου* (εκδ. επιμ.), Έρευνα, πρόληψη, αντιμετώπιση των κινδύνων στη χρήση του διαδικτύου, Ελληνική Εταιρεία Μελέτης της Διαταραχής του Εθισμού στο Διαδίκτυο, Λάρισα, 2011, σελ. 220.

Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο

ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΚΑΙ ΔΙΑ ΒΙΟΥ ΜΑΘΗΣΗ
επένδυση στην κοινωνία της γνώσης

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ, ΔΙΑ ΒΙΟΥ ΜΑΘΗΣΗΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΕΙΔΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΤΑΜΕΙΟ

κορτιζόλης³⁸. Συνεπώς, ο Κουράκης επισημαίνει ότι ίσως η μειωμένη παρουσία της ορμόνης αυτής ευθύνεται για την «συναισθηματική ψυχρότητα» που χαρακτηρίζει τους δράστες αυτών των πράξεων, έχοντας προκαλέσει σε αυτούς ένα είδος νοητικής διαταραχής που ευνοεί την (συχνότερη) καταφυγή σε πράξεις βίας³⁹.

Εξορθολογισμός της χρήσης των πληροφοριών και πρόληψη

Με αυτά τα δεδομένα, η πρόληψη είναι άμεσα συνυφασμένη με τον εξορθολογισμό της χρήσης της τεχνολογίας⁴⁰ και όχι με τη δαιμονοποίησή της, λαμβάνοντας, βέβαια, ως δεδομένο ότι η σύγχρονη επιστημονική οπτική και οι θυματολογικές προσεγγίσεις επιτάσσουν να προβαίνουμε σε θέαση των ως άνω συμπεριφορών και από την πλευρά του θύματος⁴¹.

Εξάλλου, ο σύγχρονος ρόλος του ποινικού δικαίου για τις ανωτέρω συμπεριφορές (πρέπει να) είναι περιορισμένος, ως μη έχων – σύμφωνα και

³⁸ Η κορτιζόλη είναι στεροειδής ορμόνη, της οποίας η αυξημένη παρουσία στον οργανισμό συντελεί στον έλεγχο των συναισθημάτων και καταστέλλει την εκδήλωση βίαιων παρορμήσεων.

³⁹ Έτσι Ν. Κουράκης, Μορφές σχολικής βίας και δυνατότητες αντιμετώπισής της, όπ. π. – ιδίως υποσ. 10.

Βλ. σχετικά και το άρθρο του Σπύρου Μανουσέλη με τίτλο «Ορμόνη υπεύθυνη για το bullying» στην εφημερίδα «ΕΛΕΥΘΕΡΟΤΥΠΙΑ», 18/10/2009 (url: http://archive.enet.gr/online/online_text/c=113,dt=18.10.2008,id=69243600).

⁴⁰ Μια αξιόλογη ανάπτυξη «θετικής» χρήσης του διαδικτύου περιλαμβάνεται στην ανάλυση των Χρήστου Τσουραμάνη & Μαρίνας – Ευγενίας Κορολή, Ο ρόλος του διαδικτύου στην εξάπλωση, αλλά κυρίως στην αντιμετώπιση της σεξουαλικής εκμετάλλευσης των μεταναστών και της καταπάτησης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων τους, εις: Τιμητικός τόμος για τον Καθηγητή Ιάκωβο Φαρσεδάκη «Η σύγχρονη εγκληματικότητα, η αντιμετώπισή της και η Επιστήμη της Εγκληματολογίας», εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 2011, τ. Ι, σελ. 661 επ. στην ενότητα με τίτλο «Η θετική όψη του διαδικτύου» όπου προτείνονται απλές και εφικτές δράσεις μέσω του κυβερνοχώρου αναφορικά με την προάσπιση των δικαιωμάτων των μεταναστών και την αντιμετώπιση της σεξουαλικής τους εκμετάλλευσης.

⁴¹ Για τις επιπτώσεις του bullying (και mutatis mutandis και του cyber bullying) στα θύματα βλ. του γράφοντος, Σχολικός τραμπουκισμός, όπ. π., σελ. 106 επ.

Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο

ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΚΑΙ ΔΙΑ ΒΙΟΥ ΜΑΘΗΣΗ
επένδυση στην κοινωνία της γνώσης

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ, ΔΙΑ ΒΙΟΥ ΜΑΘΗΣΗΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΕΙΔΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΤΑΜΕΙΟ

με τη Βασιλάκη - την επιθυμητή προληπτική επίδραση⁴². Καλύτερη προληπτική επίδραση ίσως επιτυγχάνεται με μέτρα –κυρίως περιοριστικά στη χρήση του υπολογιστή - τα οποία να ανταποκρίνονται στις ιδιότητες του δράστη (tailoring)⁴³.

Προς αυτές, λοιπόν, τις κατευθύνσεις της συμφιλίωσης με την τεχνολογία και του εξορθολογισμού της χρήσης της κινούνται πολλά προγράμματα πρόληψης τα οποία εφαρμόζονται στην Ευρώπη, απευθυνόμενα ιδίως σε ανηλίκους⁴⁴. Χαρακτηριστικά, στην Ιρλανδία⁴⁵ έχει οργανωθεί **εκστρατεία ενημέρωσης και παροχής πρακτικών συμβουλών** για την αντιμετώπιση του φαινομένου του ψηφιακού τραμπουκισμού σε μια **διαδραστική online υπηρεσία σε διαδικτυακό τόπο**, ήδη από το 2007. Συγκεκριμένα, την 1^η Φεβρουάριου 2007 το Υπουργείο Παιδείας και Επιστήμης της Ιρλανδίας (Υπουργός η Hanafin T.D.) άρχισε μια νέα εκστρατεία στο διαδίκτυο με τίτλο «ΠΡΟΣΕΧΕ ΤΟ ΧΩΡΟ ΣΟΥ – WATCH YOUR SPACE»⁴⁶ με στόχο την

⁴² Έτσι *Ειρ. Βασιλάκη*, Καταχρήσεις των νέων μέσων τηλεπικοινωνίας και θέματα ποινικής τους καταστολής – Προετοιμάζοντας το ποινικό δίκαιο του 21ου αιώνα;, εις: *Ν. Κουράκη* (εκδ. επιμ.), Αντεγκληματική πολιτική II, σειρά «Ποινικά», αρ. 59, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα - Κομοτηνή 2000, σελ. 31.

⁴³ Βλ. *Γ. Λάζο*, Πληροφορική και έγκλημα, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 2001, σελ. 87.

⁴⁴ Στα καθ' ημάς βλ. χαρακτηριστικά *Ηλ. Παρασκευόπουλου*, Το Διαδίκτυο ως χρήσιμο εργαλείο και μέσο βοήθειας για την ψυχοκοινωνική υποστήριξη εφήβων, εις: *Κ. Σιώμου και Γ. Φλώρου* (εκδ. επιμ.), Έρευνα, πρόληψη, αντιμετώπιση των κινδύνων στη χρήση του διαδικτύου, Ελληνική Εταιρεία Μελέτης της Διαταραχής του Εθισμού στο Διαδίκτυο, Λάρισα, 2011, σελ. 27 επ.

Εξάλλου, βλ. και το δημοσίευμα του *Κώστα Ντελέζου*, «Στα 11 γνωρίζουν το ίντερνετ τα Ελληνόπουλα», εφημερίδα «Τα Νέα», 28.10.2010.

⁴⁵ Βλ. αναλυτικά *του γράφοντος*, Καλές πρακτικές ευρωπαϊκών χωρών για την αντιμετώπιση της σχολικής βίας, εις: *Αλ. Γιωτοπούλου-Μαραγκοπούλου* (εκδ. επιμ.), Ομαδική βία και επιθετικότητα στα σχολεία, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα 2010, σελ. 293 επ.

⁴⁶ Η εν λόγω καμπάνια πραγματοποιείται μέσω μιας διαδραστικής online υπηρεσία στον ιστότοπο www.watchyourspace.ie που αναπτύχθηκε από το Εθνικό Κέντρο Τεχνολογίας στη Παιδεία (NCTE).

Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο

ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΚΑΙ ΔΙΑ ΒΙΟΥ ΜΑΘΗΣΗ
επένδυση στην κοινωνία της γνώσης
ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ, ΔΙΑ ΒΙΟΥ ΜΑΘΗΣΗΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΕΙΔΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΤΑΜΕΙΟ

ενημέρωση και την προαγωγή ασφαλών πρακτικών στους νέους όταν χρησιμοποιούν το Διαδίκτυο προκειμένου να μην πέσουν θύματα πράξεων cyber bullying⁴⁷ και βασικό μήνυμα: «Να είσαι δημιουργικός - Να είσαι ο εαυτός σου - Αλλά να έχεις τον έλεγχο». Ο ιστότοπος www.watchyourspace.ie προσφέρει πρακτικές συμβουλές και υποστηρίζει τους εφήβους που χρησιμοποιούν το διαδίκτυο. Βασικό χαρακτηριστικό της είναι ότι συμβουλές δίνονται από εφήβους σε εφήβους (peer mentoring).

Η συνδρομή βοήθειας προς την κατεύθυνση της πρόληψης του bullying μπορεί να συνίσταται σε:

- Παροχή βοήθειας τους δράστες προκειμένου να αναπτύξουν άλλες συμπεριφορές οι οποίες να εμφορούνται από πνεύμα δημιουργικότητας στο διαδίκτυο
- Παροχή υποστήριξης σε όσους έχουν αντιληφθεί συμπεριφορές ψηφιακού τραμπουκισμού προκειμένου αυτοί να βρουν τη δύναμη να αντισταθούν και να εναντιωθούν στις εκδηλώσεις bullying

⁴⁷ Η Υπουργός Hanafin έθεσε τους στόχους της καμπάνιας στην παρουσίαση αυτής: «οι έφηβοι ενεργά δημιουργούν προσωπικά τους προφίλ, γράφοντας κριτικές στο Amazon, καταγράφοντας κάρτες, φλυαρώντας για τα χόμπι τους και ηχογραφώντας τραγούδια για τις εμπειρίες τους. Βιντεοσκοπούν τα σημαντικότερα γεγονότα στη ζωή τους και τα μοιράζονται με τους φίλους και την οικογένειά τους χρησιμοποιώντας το δίκτυο. Αυτό είναι θαυμάσιο με την προϋπόθεση ότι γίνεται με λογικό, υπεύθυνο και ασφαλή τρόπο ... Όταν οι νέοι είναι online πρέπει να εξασφαλίσουν το ότι οι αυτοί είναι δημιουργικοί, είναι ο εαυτός τους αλλά πάνω από όλα έχουν τον έλεγχο. Το να αποκαλύπτουν υπερβολικά πολλές προσωπικές πληροφορίες μπορεί να θέσει τους νέους σε αυξανόμενο κίνδυνο ... εκμετάλλευσης, εκφοβισμού και παρενόχλησης. Μερικά από τα περιεχόμενα αυτών των sites ποικίλουν από απρόσεκτα έως σοκαριστικά και μπορεί να περιλαμβάνουν άσεμνες σκηνές και εκφοβισμό. ... «εάν δώσεις μια εικόνα στο διαδίκτυο έχασες τον έλεγχο αυτής. Μπορεί να αντιγράψει, αλλαχτεί και εκτεθεί σε διάφορους χώρους χωρίς τη συγκατάθεση σου. Έχε τον έλεγχο δίνοντας μόνο εικόνες για τις οποίες είσαι χαρούμενος να τις δουν όλοι».

Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο

ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΚΑΙ ΔΙΑ ΒΙΟΥ ΜΑΘΗΣΗ
επένδυση στην κοινωνία της γνώσης

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ, ΔΙΑ ΒΙΟΥ ΜΑΘΗΣΗΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΕΙΔΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΤΑΜΕΙΟ

Στο www.watchyourspace.ie μπορεί κανείς να αναζητήσει παρουσιάσεις των βασικών ευρημάτων από μελέτες για τη χρήση του διαδικτύου από εφήβους. Το site είναι, επίσης, συνδεδεμένο με μία online υπηρεσία γραμμής βοήθειας από την Childline, η οποία είναι μια τηλεφωνική γραμμή υποστήριξης και παροχής συμβουλών σε ανηλίκους. Η εκστρατεία προώθησης του site περιλαμβάνει την καμπάνια με αφίσες στα σχολεία. Επίσης, ένα εκπαιδευτικό και ενημερωτικό πακέτο για το πρόγραμμα αποστέλλεται σε όλα τα σχολεία. Τέλος, για την προώθηση χρησιμοποιούνται ενημερωτικά δελτία, posters, e-mails, videos και γενικότερα ο, τιδήποτε μπορεί να τραβήξει την προσοχή μέσω της χρήσης εικόνας και ήχου, όπως visual arts⁴⁸ και performace arts⁴⁹ κ.λπ.

Το παράδειγμα της Ιρλανδίας έχει ακολουθηθεί σε θεσμικό επίπεδο και από άλλες χώρες της Ευρώπης (π.χ. η Ολλανδία⁵⁰), οι οποίες έχουν αναπτύξει στο διαδίκτυο Οδηγούς Κοινωνικών Δεξιοτήτων απευθυνόμενους σε ανηλίκους.

Τέλος, η τεχνολογία έχει χρησιμοποιηθεί ουσιαστικά για την πρόληψη του bullying. Στη Δανία⁵¹, το Υπουργείο Παιδείας έχει χρηματοδοτήσει την ανάπτυξη ενός ηλεκτρονικού «εργαλείου» το οποίο ονομάζεται *Mobblenøglen* (το κλειδί του bullying). Το ηλεκτρονικό αυτό εργαλείο απευθύνεται σε όλα τα σχολεία και περιλαμβάνει ερωτηματολόγια για παιδιά της 5^{ης} ως και 10^{ης} τάξης

⁴⁸ χρήση εικόνων, γλυπτών και οπτικών μέσων, μέσα από την οποία διευκολύνεται η αποσαφήνιση της έννοιας του bullying

⁴⁹ δραστηριότητες όπως μουσική, θέατρο, αναπαράσταση ρόλων, δημιουργία σεναρίου σε μια προσπάθεια αναπέρωσης της συνείδησης των νέων για τα ζητήματα του bullying.

⁵⁰ Βλ. αναλυτικά του γράφοντος, Καλές πρακτικές ευρωπαϊκών χωρών για την αντιμετώπιση της σχολικής βίας, εις: Αλ. Γιωτοπούλου-Μαραγκοπούλου (εκδ. επιμ.), Ομαδική βία και επιθετικότητα στα σχολεία, όπ. π., σελ. 291 επ.

⁵¹ Βλ. αναλυτικά του γράφοντος, Καλές πρακτικές ευρωπαϊκών χωρών για την αντιμετώπιση της σχολικής βίας, εις: Αλ. Γιωτοπούλου-Μαραγκοπούλου (εκδ. επιμ.), Ομαδική βία και επιθετικότητα στα σχολεία, όπ. π., σελ. 306 επ.

Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο

ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΚΑΙ ΔΙΑ ΒΙΟΥ ΜΑΘΗΣΗ
επένδυση στην κοινωνία της γνώσης
ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ, ΔΙΑ ΒΙΟΥ ΜΑΘΗΣΗΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΕΙΔΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΤΑΜΕΙΟ

(5^η Δημοτικού έως 3^η Λυκείου) τα οποία συμπληρώνονται μέσω διαδικτύου. Βάσει των αποτελεσμάτων, κατασκευάζεται αυτόματα το προφίλ της τάξης ή του σχολείου, από το οποίο μπορούν στη συνέχεια να εξαχθούν πορίσματα για προτάσεις για δράση. Οι προτάσεις αυτές απευθύνονται στους καθηγητές των σχολείων και λαμβάνουν υπόψη τους τα διαφορετικά επίπεδα του προβλήματος όπως «χαρτογραφούνται» ανά σχολείο, τάξη κ.λπ. – εστιάζουν, δε, στην προληπτική δράση δια της ανάπτυξης της κοινωνικής επάρκειας και της ανεύρεσης τρόπων επίλυσης των συγκρούσεων.

Επιμύθιον

Συμπερασματικά, στη σύγχρονη εποχή είναι σημαντική η κατοχύρωση ίσων δυνατοτήτων πρόσβασης και γνώσης της τεχνολογίας. Και, περαιτέρω, είναι απαραίτητη, πέρα από τη θωράκισή της χρήσης των τεχνολογικών επιτευγμάτων με τεχνικά μέσα⁵², η ανάπτυξη της τεχνολογίας με τέτοιο τρόπο ώστε να εμπεδώνεται η αίσθηση της αυτοεκπλήρωσης κάθε ανθρώπου και της ανάπτυξης της προσωπικότητάς του⁵³, διά της έκφρασης της δημιουργικότητας του χρήστη της τεχνολογίας.

Εξάλλου, το δικαίωμα στην πρόσβαση στην τεχνολογία είναι και συνταγματικώς κατοχυρωμένο, ενταγμένο στο δικαίωμα ελεύθερης ανάπτυξης

⁵² Βλ. Γ. Λάζου, Πληροφορική και Έγκλημα, όπ. π., σελ. 174 επ. όπου και αναφέρονται ενδεικτικώς «εργαλειακές κατασκευές για την πληροφορική ασφάλεια».

⁵³ Βλ. και Δημ. Γερούκαλη, Η ανάδειξη του προσώπου ως πρόταση εξόδου από την κρίση της νεωτερικότητας, εις: Κ. Σιώμου και Γ. Φλώρου (εκδ. επιμ.), Έρευνα, πρόληψη, αντιμετώπιση των κινδύνων στη χρήση του διαδικτύου, Ελληνική Εταιρεία Μελέτης της Διαταραχής του Εθισμού στο Διαδίκτυο, Λάρισα, 2011, σελ. 257 επ.

Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο

ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΚΑΙ ΔΙΑ ΒΙΟΥ ΜΑΘΗΣΗ
επένδυση στην κοινωνία της γνώσης

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ, ΔΙΑ ΒΙΟΥ ΜΑΘΗΣΗΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΕΙΔΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΤΑΜΕΙΟ

της προσωπικότητας κατ' ά. 5 του Συντάγματος. Επίσης, με το ά. 9^Α του Συντάγματος «Καθένας έχει δικαίωμα προστασίας από τη συλλογή, επεξεργασία και χρήση, ιδίως με ηλεκτρονικά μέσα, των προσωπικών του δεδομένων, όπως νόμος ορίζει»⁵⁴. Περαιτέρω, κάθε πρακτική πρόληψης δεν μπορεί να συνίσταται σε πρακτικές μακιαβελικής εμπνεύσεως και «ενοχοποίησης της γνώσης» αλλά να προωθείται κατ' ουσίαν η ίση πρόσβαση στις τεχνολογικές εξελίξεις και η «συμφιλίωση» με την τεχνολογία.

Άρα, με δεδομένες και τις ανωτέρω συνταγματικές επιταγές, είναι σημαντικό η χρήση και η εκμάθηση της τεχνολογίας να κινείται γύρω από τους άξονες δημιουργίας ατομικής-προσωπικής και κοινωνικής ταυτότητας, δηλαδή της δημιουργίας αντίληψης για τον εαυτό μας και για τη σχέση μας με τους άλλους, και συνεπώς της ένταξης των τεχνολογικών επιτευγμάτων και εξελίξεων στην υπηρεσία του κοινωνικού συνόλου και της κοινωνικής συνοχής, με σκοπό την πρόληψη αντικοινωνικών συμπεριφορών στο διαδίκτυο.

⁵⁴ Βλ. χαρακτηριστικά *Ευγενίας Αλεξανδροπούλου – Αιγυπτιάδου*, Η νομική προστασία των προσωπικών δεδομένων κατά την πλοήγηση των ανηλίκων στο Διαδίκτυο, εις: *Κ. Σιώμου και Γ. Φλώρου* (εκδ. επιμ.), Έρευνα, πρόληψη, αντιμετώπιση των κινδύνων στη χρήση του διαδικτύου, Ελληνική Εταιρεία Μελέτης της Διαταραχής του Εθισμού στο Διαδίκτυο, Λάρισα, 2011, σελ. 141. Αναλυτικά για τα προσωπικά δεδομένα και την ανάλυση του ν. 2472/1997 ο οποίος έχει ψηφιστεί δυνάμει της ως άνω αναφερθείσας συνταγματικής επιταγής πρβλ. *Π. Αρμαμέντου & Β. Σωτηρόπουλου*, Προσωπικά Δεδομένα, εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2005. Για τη σύνδεση των προσωπικών δεδομένων με το δικαίωμα στην ιδιωτική ζωή (ά. 8 ΕΣΔΑ) πρβλ. και *του γράφοντος*, Τα δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα στη νομολογία του Ε.Δ.Δ.Α. – Χαρακτηριστικές αποφάσεις αναφορικά με νέες τεχνολογίες, ανακριτικές πράξεις, ελευθερία του τύπου και άσκηση του δικηγορικού επαγγέλματος, Αρχείο Νομολογίας, Ιούλιος-Αύγουστος 2009, σελ. 401 επ. όπου και παρουσιάζονται σχετικές αποφάσεις του Ε.Δ.Δ.Α.

Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο

ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΚΑΙ ΔΙΑ ΒΙΟΥ ΜΑΘΗΣΗ
επένδυση στην κοινωνία της γνώσης

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ, ΔΙΑ ΒΙΟΥ ΜΑΘΗΣΗΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΕΙΔΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ

ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΤΑΜΕΙΟ

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

Η συνειδητοποίηση της αξίας της πληροφορίας στην «κοινωνία της πληροφορίας»⁵⁵ θα είναι φυσικό επακόλουθο των ανωτέρω αντιλήψεων. Η σύμφωνη με αυτές τις επιταγές ανάπτυξη της υπό διαμόρφωση ακόμη «διαδικτυακής ηθικής»⁵⁶ θα προλάβει κάθε κατάχρηση του νοήματος της σοφής ρήσης του Francis Bacon «**Η γνώση είναι δύναμη**»!

⁵⁵ Βλ. την ανάπτυξη του Τσουραμάνη για την «ψηφιακή κοινωνία» [*Χρ. Τσουραμάνης, Ψηφιακή εγκληματικότητα – Η (αν)ασφαλής όψη του διαδικτύου, όπ. π., σελ. 1, κεφάλαιο «1. Ψηφιακή κοινωνία, Διαδίκτυο (Internet) και ασφάλεια πληροφοριακών συστημάτων»*].

⁵⁶ Βλ. *του γράφοντος*, Οι εκδηλώσεις παρεκκλίνουσας συμπεριφοράς στο διαδίκτυο – Σκέψεις για τις ανάγκες εκσυγχρονισμού της ελληνικής ποινικής νομοθεσίας, εις: *Κ. Σιώμον και Γ. Φλώρον* (εκδ. επιμ.), Έρευνα, πρόληψη, αντιμετώπιση των κινδύνων στη χρήση του διαδικτύου, Ελληνική Εταιρεία Μελέτης της Διαταραχής του Εθισμού στο Διαδίκτυο, Λάρισα, 2011, σελ. 137 επ.

Επίσης, βλ. αντίστοιχα για τις διαφορετικές προσεγγίσεις –οι οποίες αταλάντευτα συνδέονται με τα (υπό διαμόρφωση) διαδικτυακά ήθη- αναφορικά με τη νομική αντιμετώπιση του πληροφορικού εγκλήματος *Γ. Λάζου*, Πληροφορική και Έγκλημα, όπ. π., σελ. 83 επ.